

TIRANUL MOLDOVEAN ÎNTRE GÂNDIREA RENASCENTISTĂ ȘI DOMINAȚIA OTOMANĂ. REVOLTA BOIERILOR DIN 1523*

Liviu PILAT**

(Centrul de Cercetări privind Elitele Sociale și Ideologia Puterii,
Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Keywords: *tyranny, history of power, Moldavia, Poland, Hungary, Ottomans, boyars, Luca Arbure.*

Abstract: *The Moldavian tyrant between thought and Ottoman domination. Boyars' revolt of 1523.* Studies dedicated to tyranny are few for Romanian Principalities and they are based especially on narrative sources which describe the bad government. One considers that tyranny was adopted in political vocabulary of Romanian elite on the middle of 17th century from Western political thought. An episode from the first half of the 16th century was completely ignored, being labeled as a simple struggle for power. In 1523, Stephan the Young ordered the execution of his main counselor, Luca Arbure, an event which provoked a revolt of Moldavian boyars. Seeking refuge in Poland, Hungary, and Wallachia the Moldavian boyars attempted enthroning a new voievode, but in the battle of Roman Stephan the Young defeated boyars' army. Our article focused on confrontation between Moldavian voievode and his counselors, Stephan the Young being accused of tyranny by his boyars. As a consequence, the Moldavian issue became a topic of debate at the international congresses of Wiener Neustadt and Bratislava. There, the refugee boyars presented their accusations and an emissary of prince defended his master and explained the reason of his actions. Following these discussions we get a new image of the conflict, including the influence of Renaissance thought and Ottoman threat on political rhetoric and making decision.

Cuvinte-cheie: *tiranie, istoria puterii, Moldova, Polonia, Ungaria, Imperiul Otoman, boieri, Luca Arbure.*

* Acest text reprezintă forma amplificată a unei comunicări prezentate la School of Advanced Studies *Colloquia Classica et Mediaevalia Iassiensia I. Ideal Rulership – Ideal Rulers*, Iași, November, 4th-7th 2021.

** liviu.pilat@gmail.com

Rezumat: *Studiile dedicate tiraniei în principatele românești sunt puține și ele sunt bazate în special pe surse narrative care descriu reua guvernare, considerându-se că discursul despre tiranie a fost adoptat în vocabularul politic al elitei românești la jumătatea secolului al XVII-lea. Un episod din prima jumătate a secolului al XVI-lea a fost complet ignorant, el fiind etichetat ca o luptă pentru putere. În 1523, Ștefan cel Tânăr a ordonat execuția principalului său sfetnic, Luca Arbure, eveniment ce a provocat o revoltă a boierilor moldoveni. Refugiindu-se în Polonia, Ungaria și Țara Românească, boierii moldoveni au vrut să înscăuneze un nou voievod, dar în lupta de la Roman Ștefan cel Tânăr a învins oastea boierilor. Articolul nostru s-a concentrat asupra confruntării dintre voievodul Moldovei și sfetnicii săi, Ștefan cel Tânăr fiind acuzat de tiranie de către boierii săi. În consecință, problema Moldovei a reprezentat un subiect de dezbatere la congresele internaționale de la Wiener Neustadt și Bratislava. Acolo, boierii refugiați și-au prezentat acuzațiile și un sol al voievodului a prezentat poziția domnului, oferind explicații în privința acțiunilor acestuia. Prin intermediul acestor discuții, avem o imagine nouă a conflictului, care include influențe ale gândirii renascentiste și consecințe ale dominației otomane asupra retoricii politice și a factorilor de decizie.*

Tirania reprezintă o noțiune perenă, ce a variat de-a lungul timpului în conținut, însă și-a păstrat semnificația consacrată, cea de exercitare a puterii cu impact negativ asupra societății și care justifică rezistența la opresiune, deoarece tirania este, prin excelență, inamicul libertății. Ca discurs critic la adresa deținătorului puterii, tirania trasează limitele pe care societatea este dispusă să le accepte și a căror încălcare justifică tiranicidul, ca soluție extraordinară de refacere a ordinii sociale. Din acest motiv, în epoci diferite, s-au identificat caracteristici comune ale tiranilor, principala fiind folosirea puterii în scop personal și păstrarea ei prin orice mijloace. Tiranul manifestă o evidentă înclinație către violență, manifestându-și cruzimea asupra supușilor, cu scopul de a anihila orice formă de rezistență. Victimele lor sunt oamenii înțelepți și curajoși, înlăturați prin forță și înlocuiți cu unii ce excelează în obediență și slugărnicie. Glorificându-se pe sine, tiranul își etalează înclinația spre lux și opulență, obținute prin taxe mai mari încasate de la supuși și abuzuri înimaginabile. Tiranul manifestă o voluptate erotică neobișnuită, spre a cărei satisfacere încalcă legile și cele mai elementare norme morale.

Existența unor aspecte comune i-a îndemnat pe cercetători să abordeze istoria tiraniei fie prin raportarea la un anume spațiu și interval cronologic limitat¹, fie într-o abordare mai largă, urmărind mai

¹ P. N. Ure, *The Origin of Tyranny*, Cambridge University Press, 1922; M. V. Clarke, *The Medieval City State. An Essay on Tyranny and Federation in the*

curând genealogia unei idei și ramificațiile sale². Deși s-a încercat explicarea tiraniei prin caracteristici psihologice și chiar prin factori economici, precum circulația monetară și bogăția, în realitate, tirania nu poate fi abordată ca fenomen istoric, ci ca un aspect al gândirii politice, sau cel mult ca o evoluție a filozofiei politice³. Ca idee politică, tirania este frecvent asociată cu tema libertății și a bunei guvernări, teme predilecte ale spațiului cultural european, începând cu perioada premodernă, însă, există numeroase alte forme de folosire a termenilor *tiran/tiranie*, a căror complexitate scapă cercetătorilor, mai ales în lupta pentru putere și supremație politică. Din perspectiva istoriei puterii, nuanțele pot varia, însă semnificația primordială rămâne aceeași: o putere malignă, ce necesită a fi corectată, sau înlăturată. Ca premisă metodologică, este important ca cercetătorul să nu fie sedus de discursul politic, încercând să stabilească dacă acuzația de tiranie este adevărată sau falsă, să-i găsească justificări, sau contraargumente. Cel mai relevant aspect este impactul acuzei asupra economiei puterii, prin afectarea convergenței forțelor dintr-o societate, care dă imaginea de ansamblu a puterii. Deoarece puterea este deopotrivă realitate și iluzie, este necesară o corelare strânsă între imaginarul politic și realitatea istorică, deoarece simpla imersiune în imaginar riscă să producă o narațiune alterată, ce nu reflectă corespunzător realitatea politică.

Pentru spațiul românesc, există câteva studii care abordează problema tiraniei, dintre care amintim aici studiile publicate de Constantin Dobrilă⁴, rezultate preliminare ale unei cercetări doctorale, care analizează tirania ca discurs în „durata lungă”, mai exact de la Dracula și până la Ceaușescu, realizând o perspectivă diacronică asupra reprezentărilor tiraniei în spațiul românesc, prin raportare la vo-

Later Middle Ages, London, 1926; Natalie Fryde, *The Tyranny and Fall of Edward II, 1321-1326*, Cambridge University Press, 1979.

² Raymond Aron, *Machiavel et le tyrannies modernes*, Paris, 1993; Roger Roesche, *Theories of Tyranny from Plato to Arendt*, The Pennsylvania State University Press, 1996.

³ Mario Turchetti, *Tyrannie et tyrannicide de l'Antiquité à nos jours*, Paris, 2001; Waller R. Newell, *Tyranny. A new Interpretation*, Cambridge University Press, 2013.

⁴ Constantin Dobrilă, *De la «reaua domnie» la tiranie. Studiu asupra imaginarii politice medievale*, *Revista istorică*, XIII/3-4, 2002, 83-98; idem, *Tirania în Vechiul Regim românesc, traiectoria unui concept în discursul politic endogen*, *Studia Politica*, II/3, 2002, 659-671.

cabularul politic occidental⁵. Însă, ideea că noțiunea de *tiran* apare în spațiul românesc abia către mijlocul veacului al XVII-lea, datorită influenței occidentale, a fost pusă sub semnul întrebării într-un studiu de dată recentă. Preocupat de occidentalizarea limbajului politic al elitei moldovenești, pe care o urmărește prin prisma vocabularului diplomatic, Cristian Bobicescu a făcut observații importante privind folosirea termenilor *tiran* și *tiranie* în perioada Movileștilor, atrăgând atenția asupra caracterului identitar al discursului boierilor moldoveni care obținuseră indigenatul polon⁶.

Identificarea momentului și a filierei prin care noțiunile *tiran/tiranie* au fost preluate în limbajul politic al elitei politice românești reprezintă un aspect important pentru evoluția gândirii politice, însă, denunțarea tiraniei și identificarea tiranului sunt fapte politice a căror înțelegere necesită o cercetare mai aprofundată a contextului și acțiunilor care determină schimbări la nivelul gândirii politice și al percepției puterii la nivelul societății. De asemenea, în cazul nostru, nu este suficientă analogia cu discursul occidental, ci trebuie să ținem seama de caracteristicile particulare ale sistemului de dominație, mai ales cele care îl deosebesc de spațiul occidental. În special, vorbim de relația între conducător și lege, primul fiind un slujitor al legii și nu deasupra ei, aspect pe care John din Salisbury îl considera principala deosebire dintre principe și tiran⁷. Pentru un autor occidental situația din Moldova nu trece neobservată. Într-o descriere a societății moldovenești de la mijlocul secolului al XVI-lea, Anton Maria Graziani observa că moldovenii îi venerează pe voievozii lor ca pe o divinitate, chiar și pe cei care domnesc tiranic. Când nu mai suportă tirania lor, îi detronează și chiar îiucid, așa că puțini voievozi au murit din cauze naturale. Boierimea ține poporul în rândul sclavilor, iar principele în același fel pe boieri⁸.

⁵ Constantin Dobriță, *Entre Dracula et Ceausescu: Les représentations exogènes et endogènes de la tyrannie chez les Roumains, du milieu du XVIe à la fin du XXe siècle*, teză de doctorat, Faculté des Lettres, Université Laval Québec, 2004.

⁶ Cristian Antim Bobicescu, *Tirani și tiranie la cumpăna secolelor XVI-XVII*, în *Moesica et Christiana. Studies in Honour of Professor Alexandru Barnea*, ed. Adriana Panaite, Romeo Cîrjan, Carol Căpiță, Brăila, 2016, 559-568.

⁷ Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan (ed.), *De la Cetatea lui Dumnezeu la Edictul din Nantes*, Iași, 2005, 251.

⁸ Johannes Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, ed. Traian Diaconescu, Iași, 1998, 134.

De aici ar reieși că, în absența normelor juridice și în condițiile în care tirania înseamnă în esență exercitarea puterii în scop personal, în Moldova, tirania este regula și nu excepția. Cu toate acestea, puțini dintre voievozi sunt indicați ca tirani. Un paradox pe care îl exprimă și un moldovean familiarizat prin educație cu cultura occidentală, în secolul următor. După cum nota Grigore Ureche, „nu-i descălecată țara de oameni așezați, așa că nici legile, nici tocmeala țării pe obicei bun nu-s legate”, deoarece voința voievodului reprezintă legea și, cum vrea el, așa se face, „ori cu folos, ori cu pagubă țării”⁹. Studiind la un colegiu iezuit, Ureche era familiarizat cu valorile umanismului creștin promovat de școlile iezuite, ce puneau accent pe virtuțile și libertățile civice, pe limitele puterii, pe distincția între buna guvernare și tiranie¹⁰. În antiteză cu situația din Moldova, ce predispune la tiranie, Ureche plasează o societate organizată aiudoma unui stup de albine, în care monarhul este „matca fără ac”, o metaforă folosită de șlehtici pentru a defini rolul regelui în cadrul republicii nobiliare polone¹¹, expresie a unei gândiri politice în care diferența dintre rege și tiran era dată de atitudinea față de lege¹².

Căutarea unui echilibru între putere și justiție este o preocupare importantă în gândirea politică a secolului al XVI-lea, denumită „melancolia puterii”, o perioadă în care tirania și abuzul de putere devin teme predilecte pentru intelectualii umaniști, influențând mediile politice și culturale¹³. În acest context cultural, observăm asocierile voievozilor moldoveni cu tirania și folosirea termenului *tiran* în retorica politică, mai ales pe fondul accentuării dominației otomane asupra Moldovei. Deși nu la fel de frecvent, termenul este uzitat și în secolul al XV-lea pentru unii voievozi moldoveni, de aceea este necesar să ne oprim asupra fiecărui caz în parte, pentru a sesiza asemănările și diferențele. Descriind rezultatul negocierilor ungaro-polone de

⁹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă*, ed. C. Giurescu, București, 1916, 7-8.

¹⁰ Clarinda Calma, *Cross-Cultural Representations of Tyranny as Depicted in Jesuits School Plays Performed in the Polish-Lithuanian Commonwealth*, *Politeja*, 51/6, 2017, 41-54.

¹¹ P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, t. IV, 1925, 223.

¹² Cristian Antim Bobicescu, *op. cit.*, 567.

¹³ Igor Kakolewski, *Melancholy of Power: Perception of Tyranny in European Political Culture of the 16th Century*, Peter Lang Verlag, 2021.

la Lublau, din 1412, Jan Dlugosz consemnează decizia celor două părți ca Moldova, supusă și tributară Poloniei, să fie împărțită între regatele Ungariei și Poloniei și tiranul acelei țări să fie alungat¹⁴. Este vorba de o prevedere bine cunoscută, cuprinsă în tratatul de la Lublau, însă ceea ce ne interesează aici este folosirea termenului *tyrannus*, pentru un personaj pe care posteritatea l-a reținut ca Alexandru cel Bun. Cum termenul nu apare ca atare în textul tratatului, se pare că Dlugosz s-a inspirat dintr-un episod contemporan lui. Răspunzând unui protest al stărilor regatului Poloniei față de invadarea Moldovei în 1467, regele Mathias Corvin își justifică atacul împotriva lui „Stefano regionis illius tyranno”, ca reacție față de perfidia, nesupunerea și atacurile acestuia împotriva regatului Ungariei¹⁵. În ambele cazuri, termenul *tiran* acuză lipsa de legitimitate a conducătorilor de la Suceava și nu comportamentul lor în relația cu supușii. Un faimos jurist de la finele Evului Mediu, Bartolo da Sassoferrato, a redactat la mijlocul secolului al XIV-lea tratatul *De tyranno*, în care, din perspectivă juridică, distinge două tipuri de tiranie, cum ar fi tirania derivată din titlul de drept și cea din virtutea conducerii („ex parte exerciti”)¹⁶. Cea din urmă vizează maniera de guvernare prin substituirea legii cu propria voință, ce-a de a doua vizează exercitarea puterii fără acceptul autorității superioare, fiind în fapt o uzurpare. Bartolo avea în vedere situația din Italia, acolo unde numeroși principii guvernau fără a primi încuviințarea împăratului, chiar și în cazul în care aceștia erau impuși de către papă¹⁷.

În cazul Moldovei, folosirea termenului *tiran* are legătură cu tirania derivată din titlul de drept, deoarece, din perspectiva regilor Ungariei, ei dețin o demnitate care nu le-a fost acordată. Deoarece Moldova era considerată parte integrantă a Sfintei Coroane, voievodul Moldovei era dator să presteze jurământ de credință regelui Ungariei, pentru a intra în legalitate și a fi legitimat, în virtutea drepturilor dinastice și a celor transferate Sfintei Coroane. Ceea ce voievozii Moldovei, începând cu Petru I, au și făcut, doar că jurământul lor era în-

¹⁴ Ioannes Dlugossi, *Historia Polonicae*, I, Lipsiae, 1711, col. 320.

¹⁵ Stephano Katona, *Historia critica regum Hungariae*, XV, Colotzae, 1792, 244.

¹⁶ Diego Quaglioni, *Politica e diritto nel Trecento italiano. Il „De Tyranno” di Bartolo da Sassoferrato (1314-1357) con l’edizione critica dei trattati „De gulphis et gebellines”, „De regimene civitatis” e „De tyrrano”*, Florența, 1983, p. 177.

¹⁷ *Ibidem*, 203-206.

credițat regelui Poloniei, care își disputa cu cel al Ungariei drepturile dinastice¹⁸. Așa cum observa Bernard Guenée, un principe poate exercita prerogative regale, dar el nu este un rege. Nici noțiunea de *suveranitate*, nici ideea de *maiestate* și nici sentimentul de *sacralitate* nu sunt suficiente pentru a-i fortifica puterea¹⁹. De aceea, omagiul de credință reprezintă un act de legitimare a puterii voievodale și chiar a succesiunii ereditare și, în momentul în care Ștefan cel Mare acceptă calitatea de supus al Sfintei Coroane, regele Ungariei încetează să-l mai numească tiran.

O situație complet diferită înregistrăm în prima jumătate a secolului al XVI-lea când, în corespondența diplomatică ungaro-polonă, voievodul Moldovei este din nou numit tiran, fără legătură cu rivalitatea dintre Polonia și Ungaria, deoarece în 1507 regele Poloniei renunțase la drepturile dinastice asupra Moldovei în favoarea fratelui său mai mare, regele Ungariei. Într-o scrisoare din 1523, adresată regelui Ludovic al Ungariei, regele Sigismund al Poloniei atrăgea atenția asupra tulburărilor din Moldova, unde, datorită tiraniei principelui, supușii săi au decis să-l recunoască ca domn pe un frate al voievodului. Regele Poloniei cerea ca, în eventualitatea în care tiranul s-ar refugia în cetățile sale din regatul Ungariei, să fie reținut acolo, pentru a nu putea trece în teritoriile otomane²⁰. Conflictul dintre voievod și boieri din 1523 a fost abordat de istorici din perspectiva unei confruntări ideologice, generată de dorința marilor boieri de exercitare a puterii, pe fondul accentuării presiunii otomane, după cucerirea Belgradului²¹. Din perspectivă central-europeană, situația din Mol-

¹⁸ J. Niemcewski, *Untersuchung des Polnischen oberhoheitsrechtes über die Moldau*, Leipzig, 1872; Liviu Pilat, *Vasalitate, drept ereditar și gândire politică în disputa polono-maghiară pentru suzeranitatea asupra Moldovei la sfârșitul secolului al XIV-lea*, *Revista Istorică*, XXVI/5-6, 2015, 411-428.

¹⁹ Bernard Guenée, *Conclusion*, în *Princes et pouvoir au Moyen Age*, Brest, 1992, 326.

²⁰ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II/3, București, 1892, 439 (în continuare, *Hurmuzaki*).

²¹ I. Minea, *Complotul boieresc în contra lui Ștefăniță voievod*, *Cercetări Istorice*, IV/2, 1928, 188-219; Horia I. Ursu, *Domnia lui Ștefăniță voievod. Zece ani din istoria politică a Moldovei (1517-1527)*, Cluj, 1940, 54-70; N. Grigoraș, *Ștefan vodă cel Tânăr și Luca Arbure*, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, IX, 1972, 1-26; D. Ciurea, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, XVII, 1980, 200-201; Virgil Pâslariuc, *Raporturile politice*

dova punea în pericol coaliția antiotomană și planurile de cruciadă, din acest motiv ea a reprezentat obiectul unor acțiuni diplomatice importante²². În consecință, problema tiranului moldovean a devenit o afacere internațională, un aspect care ne permite să urmărim discursul politic al părților implicate și influența gândirii renaștentiste și a amenințării otomane.

În 1517, la vârsta de nouă ani, Ștefan cel Tânăr a urcat pe tron, după moartea tatălui său²³, într-un context inedit. Pentru prima dată, boierii își alegeau principele în adevăratul sens al cuvântului, în persoana micului bastard crescut la curte²⁴. Conducerea țării a fost preluată de sfetnici cu experiență, mulți dintre aceștia în funcție încă din vremea lui Ștefan cel Mare. Dar, la împlinirea vârstei de 15 ani²⁵, voievodul a înlăturat tutela regenței, acest moment constituind începutul conflictului. S-a considerat că, nemulțumiți de pierderea funcțiilor, unii sfetnici, conduși de Luca Arbure, au pus la cale detronarea lui Ștefan și înlocuirea cu fratele său, Petru. Conspirația a fost descoperită și Luca Arbure a fost decapitat, în consecință, mulți boieri s-au refugiat în țările vecine. După o ciocnire militară, din care voievodul a ieșit învingător, cele două părți s-au confruntat, în toamna anului 1523, în cadrul congreselor de la Wiener Neustadt și Bratislava, prezentând argumentele și acuzațiile în fața reprezentanților Poloniei, Ungariei și ai Casei de Habsburg, chemați să soluționeze această problemă. Conținutul discuțiilor ne este cunoscut grație unui amplu raport redactat de emisarul Poloniei²⁶, cancelarul Krzysztof Szydło-

dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea, Chișinău, 2005, 51-76.

²² Attila Bányai, *The year 1526 and Jagiellonian Diplomacy*, în *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*, ed. Attila Bányai, Balász Antal Bacsa, Debrecen, 2016, 134-143.

²³ *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, 92.

²⁴ Alexandru Pînzar, *Cutumă și inovație: succesiunea la tron în Moldova, în 1517*, *Analele Putnei*, XIII/2, 2017, 43-53.

²⁵ Fl. D. Stănculescu, *O precizare în legătură cu Petru, fratele lui Ștefăniță vodă (1517-1527)*, *Revista Istorică Română*, XIII/4, 1943, 134-135; idem, recenzie la cartea lui Horia I. Ursu, în *Revista Istorică Română*, X, 1940, 401-402.

²⁶ Géza Erszegi, *Krzysztof Szydłowiecki Kancellár naplója 1523-ból latin szöveg*, în *Krzysztof Szydłowiecki Kancellár naplója 1523-ból*, ed. István Zombori, Budapest, 2004, 107-217; pentru fragmentele referitoare la Moldova, cu traducere în limba română, Daniela Felicia Gheorghies, *Moldova în sistemul politic interna-*

wiecki, Polonia acordând o atenție specială situației și oferind sprijin boierilor moldoveni, deoarece se considera ofensată de atitudinea voievodului moldovean. Pe baza acestei relatări, se pot observa mai bine cauzele conflictului, succesiunea evenimentelor și discursul politic al celor două tabere. De aceea, o reinterpretare a evenimentelor din perspectiva acestui text oferă o imagine mai sugestivă asupra implicațiilor conflictului dintre voievod și boieri.

Pe baza cronicii lui Grigore Ureche²⁷ și a actelor de cancelarie²⁸, s-a considerat că momentul de debut al conflictului este fuga postelnicului Șarpe în Polonia, la 20 martie 1523, iar conflictul se amplifică după execuția lui Luca Arbure și a fiilor săi, în aprilie²⁹. Conform relatării solului voievodului, din 13 noiembrie 1523, evenimentele s-au succedat în ordine inversă: voievodul a poruncit executarea lui Luca Arbure și a fiului său, iar, auzind aceasta, Șarpe a fugit ca un vinovat³⁰. Așadar, decapitarea lui Luca Arbure a fost evenimentul determinant, care a declanșat revolta boierilor moldoveni, fuga lui Cosma Șarpe intervenind ulterior și nu avem niciun motiv să presupunem că solul lui Ștefan cel Tânăr a distorsionat intenționat realitatea. Fiind o mărturie din 1523, ea este mai veridică decât cronica lui Ureche, scrisă în secolul următor.

Decapitarea lui Luca Arbure și fuga lui Cosma Șarpe au produs indignare printre boierii moldoveni, fapt explicabil prin rețeaua de înrudiri a celor doi, Găneștii și Arbureștii exprimându-și solidaritatea și cu prilejul conspirației din 1541³¹, dar a avut același efect și în plan internațional, grație corespondenței dintre intelectualii din acea vreme. Din Polonia, informația a ajuns până în Spania, o sursă importantă în acest sens fiind pusă în valoare de Andrei Pippidi. Este vorba de o scrisoare din august 1523 a umanistului italian Pietro Martire d'Anghiera adresată marchizului de Los Vélez, Pedro Fajardo, în care voievodul Moldovei este prezentat ca un tiran la fel de crud ca legendarii Phalaris și Busiris, personaje invocate frecvent de umaniștii vre-

țional. Extrase din jurnalul cancelarului polon Cristofor Szydłowiecki din 1523, Arhiva istorică a României, serie nouă, I/2, 2004, 309-326.

²⁷ Grigore Ureche, *op. cit.*, 128.

²⁸ *Documenta Romaniae Historica*, A, IV, ed. Ioan Caproșu, București, 2019, 350-354.

²⁹ I. Minea, *op. cit.*, 202-204; Virgil Pâslariuc, *op. cit.*, 53-55.

³⁰ Géza Erszegi, *op. cit.*, 169; Daniela Felicia Gheorghies, *op. cit.*, 319.

³¹ Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538-1541), Cercetări Istorice*, serie nouă, II, 1971, 143-158.

mii pentru a ilustra cruzimea. Voievodul Moldovei se remarcase prin cruzime încă din timpul vieții tatălui său, când își tortura câinii cărora le dădea nume și ranguri boierești. După urcarea pe tron, el a reușit să-i ucidă aproape pe toți sfetnicii tatălui său, cel mai sângeros moment fiind execuția boierului care îl educase, acesta primind aceeași răsplată pe care Seneca o primise de la Nero. Finalul relatării înfățișează optimismul autorului, care considera că până la momentul scrierii voievodul a fost alungat, ori ucis de supușii săi³².

Analogia cu tirani legendari și personalități ale Antichității, memorabile prin comportamentul tiranic, ca și optimismul față de sfârșitul tragic al tiranilor erau de actualitate în acei ani. Andrei Cricius, episcop de Przemysl, a privit în aceeași manieră tirania regelui danez Christian al II-lea, manifestată în anul anterior³³. După încoronarea ca rege al Suediei, acesta a ordonat numeroase execuții printre suporterii regentului Sten Sture cel Tânăr, ceea ce a avut ca efect o revoltă a nobililor suedezi condusă de Gustav Vasa, care, în 1523, a fost ales rege al Suediei, punând capăt Uniunii de la Kalmar³⁴. În intervenția din 13 noiembrie 1523, Krzysztof Szydłowiecki a comparat situația regelui Danemarcei cu cea a voievodului Moldovei. Regele Danemarcei, deși înrudit cu împăratul romano-german și regele Ungariei, un conducător matur și cu experiență militară, a fost părăsit de toți din cauza tiraniei de care a dat dovadă, în timp ce noul conducător era iubit de toți și aceștia erau gata să-și dea viețile și averile pentru a lupta împotriva tiranului. Argumentul folosit de emisarul polon era menit să susțină ideea că trebuie ales răul cel mai mic în cazul Moldovei. Între un tânăr lipsit de minte și fruntașii Moldovei cu experiență politică și militară, moldovenii îi vor prefera pe cei din urmă, care își vor putea cu ușurință alege un nou principe, mai ales în situația în care vor apela la ajutorul turcilor³⁵.

Încă de la începutul conflictului, Polonia se plasase de partea boierilor moldoveni, chiar dacă mesajul regelui către voievod îndem-

³² Andrei Pippidi, *Belicâne – legendă și realitate, Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVII, 2009, 66-67.

³³ *Acta Tomiciana*, VI, Poznan, 1857, 179-188.

³⁴ Heikki Ylikangas, *The Crown and the Aristocracy in Co-operation in Denmark and Sweden (the Aristocratic Regime)*, în *The Cambridge History of Scandinavia*, II, ed. E. I. Kouri, Jens E. Olsen, Cambridge University Press, 2016, 101-132.

³⁵ Géza Erszegi, *op. cit.*, 170; Daniela Felicia Gheorghieș, *op. cit.*, 321.

na la reconciliere. În instrucțiunile date solilor poloni, se menționează pericolul care îl reprezintă pentru Moldova acest conflict, prilej ce poate fi folosit de otomani. Regele îi recomanda voievodului să-i ierte pe boierii refugiați în Polonia și să țină seama că acești boieri l-au educat și au condus bine țara și este folositor pentru un principe să țină seama de experiența bătrânilor sfetnici pe care i-a moștenit de la tatăl său, decât să se încreadă în sfatul unora lipsiți de experiență, care îl pot conduce la decizii greșite. Anticipând iritarea principelui, solii trebuiau să precizeze că intervenția regelui este motivată de grija pentru apărarea Creștinătății, al cărei scut era Moldova³⁶. Solicitarea regelui l-a înfuriat pe Ștefan cel Tânăr, care a dispus arestarea unuia dintre soli, și anume a episcopul de Camenița, Wawrzyniec Miedzyleski, reținut în Moldova timp de câteva luni³⁷. Cel de-al doilea, Jerzy Krupski, castelan de Lwow, a fost trimis înapoi cu mesajul voievodului. La 15 iulie 1523, Andrei Cricius notează că a revenit din Moldova *cubicularius regius*, cu vești despre brutalitatea voievodului, de care au avut parte și solii poloni, de asemenea, despre iminența unui atac al moldovenilor și turcilor³⁸. Explicația comportamentului brutal față de soli ne apare într-o discuție a regelui Sigismund cu sfetnicii săi, pe tema pericolului unui atac otoman. Ștefan cel Tânăr îi transmitea regelui că îl va considera dușman, dacă nu îl extrădează pe Cosma Șarpe, amenințând cu o acțiune militară³⁹. Mesajul dur al voievodului a tensionat și mai mult relațiile moldo-polone, provocând o escaladare la nivelul limbajului diplomatic. După acest moment, în corespondența diplomatică polonă, Ștefan cel Tânăr este prezentat ca un scelerat, un adolescent nebun care își terorizează supușii, obiectivul fățiș al Poloniei fiind înlocuirea acestuia cu un nou voievod.

S-a spus că actul de trădare al boierilor din 1523 a fost influențat de atitudinea regelui Sigismund, care își dorea un voievod mai do-

³⁶ *Acta Tomiciana*, VI, 284.

³⁷ Patryk Koziel, *Ștefan IV Mlody-nieznana karta z dziejów relacji polsko-moldawskich w XVI wieku*, *Saeculum Christianum*, XXIV, 2017, 114-115; Attila Bárány, *op. cit.*, 140-141.

³⁸ Hurmuzaki, II-3, 435. S-a considerat că documentul menționează sosirea lui Cosma Șarpe în Polonia, prin echivalarea termenului *cubicularius* cu *postelnic* (Virgil Pâslariuc, *op. cit.*, 54). Este vorba de revenirea lui Jerzy Krupski din Moldova, acesta fiind menționat drept *cubicularium* într-o altă scrisoare a lui Cricius din același an (*Acta Tomiciana*, VI, 315).

³⁹ *Hurmuzaki*, II/3, 440.

cil pe tronul Moldovei⁴⁰. Ținând seama de analogia făcută de Krzysztof Szydłowiecki între regele Christian al II-lea și situația din Moldova, am putea considera că Polonia a căutat aplicarea „modelului suedez” în Moldova, regentul Luca Arbure fiind persoana ideală pentru a instaura și aici un regim nobiliar. O astfel de interpretare ar explica de ce Cozma Șarpe s-a refugiat în Polonia și nu în Ungaria, pentru a cere sprijinul suzeranului. Atrăgând atenția asupra unui document, ce menționa tentativa lui Luca Arbure de a ocupa tronul în 1504, s-a presupus că acesta era înrudit cu familia domnească și că bănuiala care plana asupra lui în privința aspirațiilor la tron să fi determinat sfârșitul său tragic la 1523⁴¹. O altă interpretare consideră decizia lui Ștefan cel Tânăr de a-i executa pe Luca Arbure și pe fiii săi o acțiune deliberată, prin care a urmărit să-și consolideze tronul prin eliminarea reprezentanților altor ramuri ale familiei, care ar fi putut emite pretenții, în pofida faptului că nu existau indicii în privința vinovăției. Înrudirea cu familia domnească explică și regența lui Luca Arbure, căci ca rudă a voievodului era mai mult decât un sfetnic important⁴². Luca Arbure nu râvnise la tron în 1504, la moartea lui Ștefan cel Mare, această interpretare se datorează unei lecturi eronate a documentului. Într-adevăr el fusese bănuț de poloni că ar avea pretenții la tron în 1497, cu prilejul campaniei lui Jan Olbracht în Moldova, însă bănuțelile s-au dovedit nefondate, Arbure rămânând fidel lui Ștefan cel Mare⁴³. O altă interpretare, de asemenea legată de înrudirea cu familia princiară, consideră că Arbure plănuia să rămână în continuare ca regent, înlocuindu-l pe Ștefan cel Tânăr cu Petru, fratele mai mic, însă planul a fost dejucat de voievod⁴⁴.

Interesant, în intervenția din 13 noiembrie 1523, solul voievodului nu a menționat trădarea, sau tentativa de detronare, ca motiv al execuției lui Luca Arbure. Deși a menționat că Arbure și fiul său s-au comportat nedemn față de voievod, în mod inuman și cu răutate („impietatis et inhumanitatis”), se referă la perioada în care aceștia

⁴⁰ D. Ciurea, *op. cit.*, 200.

⁴¹ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, Academia Română. *Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, t. XV, 1934, 75-76.

⁴² Maria Magdalena Székely, *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, în *In honorem Paul Cernovodeanu*, București, 1998, 423-425.

⁴³ Liviu Pilat, «*Pretendența*» lui Luca Arbure la tronul Moldovei, *Analele Putnei*, IX/2 2013, 45-47.

⁴⁴ Virgil Pâslariuc, *op. cit.*, 56-57.

aveau autoritatea deplină asupra țării și voievodul nu putea face nimic fără acordul lor. Decapitarea lui Luca Arbure a fost motivată prin abuz de putere și fraudă. Folosindu-și poziția înaltă, Arbure a achiziționat cu bani din vistieria principelui domenii ale unor boieri, pentru el și fiii săi, înscriind în actele de vânzare un preț dublu față de cel real. Prin intervenția lui, voievodul a pus capăt abuzului, permițându-le celor forțați să-și vândă domeniile să le răscumpere la jumătate de preț. Pentru zelul său pentru justiție, principele este iubit cu ardore de toți moldovenii, pentru că le-a diminuat taxele, obligațiile în muncă și prețul sării⁴⁵.

În Moldova, vânzarea domeniilor se făcea după dreptul de preempțiune, ce garanta întâietatea la cumpărare a rudelor și le oferea posibilitatea de a răscumpăra domeniile vândute unor străini⁴⁶. Pentru a preîntâmpina viitoare neplăceri, în actul de cumpărare se trecea un preț fictiv, pe care rudele nemulțumite trebuiau să-l restituie cumpărătorului, ceea ce făcea răscumpărarea, dacă nu imposibilă, foarte costisitoare. În documentele ulterioare sunt menționate domenii confiscate de principe de la Luca Arbure, fără a fi menționată felonia ca în cazul altor boieri implicați în revolta din 1523⁴⁷, dar nu întâlnim situații în care rudele foștilor deținători să răscumpere domeniile vândute lui Arbure. Nu înseamnă că acuzația adusă lui Arbure era neadevărată, ci că înfăptuirea justiției de către principe era mult exagerată. În realitate, cei care își vindeau domeniile erau strâmtorați financiar și nu puteau returna banii plătiți în mod real. Voievodul s-a folosit de acest motiv pentru a poza în apărător al celor oropsiți, punând în antiteză buna lui guvernare cu proasta guvernare din perioada regenței. Confruntat cu poziția boierilor răsculați, care acuzau moravurile și cruzimea voievodului, faptul că nu respectă niciun jurământ și este lipsit de credință, iar prin faptele sale ticăloase a ajuns să fie urât de toți supușii, solul voievodului a prezentat argumente menite să înlăture acuzația de tiranie, un motiv serios pentru suzeranul său de a-l depune. Mai întâi, a ținut să precizeze că voievodul nu a ucis pe nimeni cu mâinile sale și nu a comis nicio faptă tiranică împotriva justiției. El a poruncit decapitarea lui Luca Arbure și a fiului său, dar a făcut-o în spiritul dreptății și al chibzuinței, virtuți fundamentale ale

⁴⁵ Géza Erszegi, *op. cit.*, 169; Daniela Felicia Gheorghies, *op. cit.*, 319-320.

⁴⁶ Paul Negulescu, *Dreptul de protimis în vechiul drept român, Revista de Drept și Sociologie*, I/1 1898, 71-91.

⁴⁷ Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, 422-423.

bunei guvernări. Altfel spus, voievodul a făcut dreptate supușilor asupriți de un personaj corupt din anturajul său. În spiritul clemenței care îl animă, voievodul era dispus să îi ierte pe fugari, cu excepția liderilor revoltei boierești: Cosma Șarpe, Petre Carabăț și Gavril Trotușanu. În acest sens, episcopii și boierii rămași în Moldova erau dispuși să garanteze pentru siguranța vieții și a averilor celor plecați⁴⁸, ceea ce sugera că Biserica și o parte a boierimii erau partizani ai voievodului.

Amploarea revoltei era mult prea mare pentru a fi potolită cu genul acesta de argumente și promisiuni și nu putea fi redusă la un simplu conflict intern. Într-o scrisoare din 4 august 1523, episcopul Andrei Cricius anunța că turcii și tătarii, amestecați cu moldovenii, atacă hotarele regatului Poloniei. Voievodul a promis prietenie și alianță sultanului, în perspectiva amplei campanii otomane, ce urma să aibă loc anul următor. La 3 august, regele a primit o delegație a boierilor venită în secret din Moldova, oferind supunerea lor și fiind dispuși să meargă la unguri, sau la turci, pentru că nu-l mai suportau pe tiran⁴⁹. Cricius nu menționează numele boierilor și nu știe ce decizie a luat regele. Dintr-o scrisoare fără dată a regelui Sigismund către Krzysztof Szydłowiecki, ce conține problemele pe care acesta trebuia să le prezinte regelui Ungariei, aflăm că regele l-a primit în audiență pe Cosma Șarpe, discutând acțiunile necesare pentru păstrarea Moldovei alături de regatele creștine. Propunerea boierului moldovean era ca regele Ungariei să convoace o adunare a boierilor moldoveni refugiați în regatul său, care să aleagă un nou voievod și să fie înscăunat cu sprijinul Ungariei și Poloniei⁵⁰.

Între timp, numărul boierilor răsculați a crescut și, la începutul lunii septembrie, cele două tabere s-au confruntat pe câmpul de luptă. Bătălia s-a dat la începutul lunii septembrie 1523 și victoria a revenit taberei voievodului. Câțiva mari boieri au fost capturați și executați la Roman⁵¹, dar represaliile nu au avut efectul așteptat, dimpotrivă, în septembrie observăm un exod al boierilor moldoveni către Transilvania, Țara Românească și Polonia⁵². Raportul lui Krzysztof Szydłowiecki ne ajută să înțelegem mai bine dinamica evenimentelor

⁴⁸ Géza Erszegi, *op. cit.*, 169; Daniela Felicia Gheorghies, *op. cit.*, 319-320.

⁴⁹ *Hurmuzaki*, II/3, 437.

⁵⁰ *Ibidem*, 441-442.

⁵¹ Grigore Ureche, *op. cit.*, 129-130; N. Grigoraș, *op. cit.*, 14-15.

⁵² I. Minea, *op. cit.*, 209-212.

din septembrie-octombrie. Cosma Șarpe și ceilalți boieri fugari s-au apropiat de hotarele Moldovei, cu un nou voievod numit Petru, un pretendent aflat în Polonia. În acel moment, mulți boieri care se aflau în Moldova l-au abandonat pe tiran, însă, deși aceștia l-au informat anterior pe regele polon despre intenția lor prin intermediul episcopului de Camenița, Sigismund nu i-a sprijinit, deoarece nu avea acordul regelui Ungariei. Totuși, regele a trimis un sol la vornicul Petre Carabăț pentru a-l aduce în Polonia, de teamă ca acela să nu plece la turci⁵³. Informația apare și într-o scrisoare a regelui Sigismund, doar nuanțele fiind diferite. Regele l-a trimis pe boierul moldovean Dumșa cu un mesaj către vornicul Carabăț, însă acesta nu a intrat în Moldova, din cauza tulburărilor din țară. Aflând că noul voievod fugise, el s-a îndreptat spre Brașov, unde se aflau boierii refugiați. Aceștia i-au transmis solicitarea lor către regii Ungariei și Poloniei de le numi un nou voievod cât mai repede, în caz contrar se vor adresa turcilor în această problemă. Pribegii considerau că regele Ungariei trebuia să-i scrie urgent vornicului Carabăț, să treacă din Țara Românească în Ungaria, pentru a nu fi tentat să fugă la turci, și, de asemenea, menționau opinia voievodului Transilvaniei, care considera că impunerea unui nou principe în Moldova se putea face cu ușurință⁵⁴. Posibilitatea ca boierii moldoveni să ceară sprijinul sultanului era avută în vedere și de oficialii maghiari. La 22 octombrie 1523, vice-voievodul Transilvaniei le scria oficialilor din Brașov să-i supravegheze pe refugiații moldoveni ca să nu plece în teritoriile otomane, fapt ce reprezenta un pericol pentru întreaga Creștinătate⁵⁵. În aceeași perioadă, în discuțiile de la Wiener Neustadt, se analizau opțiunile la tron propuse de pribegii moldoveni. Boierii își exprimau preferința pentru Petru⁵⁶, dar, chestionați în privința unui pretendent aflat în regatul Ungariei, ei și-au exprimat preferința pentru Iancu Valahul⁵⁷, aprecii-

⁵³ Géza Erszegi, *op. cit.*, 150; Daniela Felicia Gheorghieș, *op. cit.*, 314.

⁵⁴ Hurmuzaki, II/3, 442-443; I. Minea, *op. cit.*, 214.

⁵⁵ Hurmuzaki, XV/1, 273-274.

⁵⁶ Candidat la tron aflat în Polonia, cunoscut ca Petru Pribeagul (G. Coriolan, *Petru Rareș înainte de urcarea sa pe tron și Petru Pribeagul*, București, 1909, 11-16). Există și opinie diferită, ce îl identifică drept Petru Rareș (C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, XIV, 1977, 111-116).

⁵⁷ În 1521, „Duca Iani (Giovanni) di Moldavia”, recomandat pentru experiența lui militară, căuta să intre în serviciul Veneției (*Hurmuzaki*, VIII, 49-50; N.

at pentru abilitățile sale militare. Însă, în absența arhiepiscopului de Esztergom, nu s-a luat o decizie, așteptându-se răspunsul acestuia⁵⁸.

Implicarea otomanilor în conflictul din Moldova este ceea ce Ungaria și Polonia caută să evite, ambele tabere fiind suspectate de pactizare cu turcii. Spre deosebire de boierii pribegi, care invocau această posibilitate, cu speranța că pot impulsiona reacția regilor Ungariei și Poloniei, poziția lui Ștefan cel Tânăr era foarte diferită, fiind acuzat de complicitate cu turcii. S-a considerat că atacul unui oști otomane de câteva mii de oameni în regatul Poloniei, din august 1523, nu ar avea o legătură directă cu voievodul, chiar dacă acesta se declarase inamic al regelui⁵⁹. Însă coincidența nu era întâmplătoare și pentru a înțelege mai bine implicațiile factorului otoman e necesar să insistăm asupra unui moment petrecut la începutul anului 1523, anume solia lui Luca Cârje la curtea regelui Poloniei. Mesajul conține detalii foarte interesante despre relațiile moldo-otomane și frământările de la curtea voievodului Moldovei⁶⁰, de aceea documentul a fost pus în legătură cu conflictul dintre voievod și boieri. Pentru Horia I. Ursu, solia din 1523 este rezultatul dezbaterii dintre cele două facțiuni din Moldova: prima, cea a sfetnicilor, condusă de Luca Arbure, a doua, formată din boierii tineri, susținători ai tânărului voievod, în opoziție cu cea anterioară. Mesajul îi este atribuit lui Ștefan cel Tânăr, o ilustrare a abilităților politice de principe renaștivist, care caută să demonstreze taberei marilor boieri că nu se poate conta pe sprijinul regatelor creștine în cazul unui atac otoman⁶¹. Tema conflictului între generații este reluată și de N. Grigoraș, care pune în opoziție marea boierime filo-polonă și dornică de putere, cu tinerii susținători ai voievodului, adepți ai consolidării puterii principelui⁶². Cu nuanțe diferite, existența a două tabere este acceptată și de Virgil Pâslariuc, prima tabără fiind reprezentată de boierii experimentați, care urmau linia politică a lui Ștefan cel Mare, în vreme ce o altă tabără, reprezentată în special de boierii din proximitatea teritoriilor otomane, era

Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea, Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, t. XIX, 1898, 205).

⁵⁸ Géza Erszegi, *op. cit.*, 150; Daniela Felicia Gheorghies, *op. cit.*, 314.

⁵⁹ I. Minea, *op. cit.*, 213.

⁶⁰ *Acta Tomiciana*, VI, 226-232; M. Costăchescu (ed.), *Documente moldo-venești de la Ștefănița voievod (1517-1527)*, Iași, 1943, 530-550.

⁶¹ Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517-1527)*, București, 1972, 55-63.

⁶² N. Grigoraș, *op. cit.*, 12-15.

favorabilă unei colaborări cu turcii, pentru a asigura securitatea țării⁶³.

Însă, dacă citim cu atenție documentul nu există două facțiuni care se confruntă, ci o dilemă politică, anume de a se uni cu păgânii împotriva creștinilor, sau de a rămâne cu creștinii împotriva păgânilor. Voievodul i-a întrebat pe boierii bătrâni, sfetnici ai lui Ștefan cel Mare, despre poziția Moldovei în vremea bunicului său și aceștia i-au răspuns că Moldova s-a păstrat în „legătură sfântă” cu regatele Ungariei și Poloniei. În consecință, voievodul a spus că Moldova va păstra poziția adoptată în vremea tatălui și bunicului său⁶⁴. Discuția s-a purtat în 1521, în contextul pregătirii campaniei otomane, încheiată cu cucerirea Belgradului. Dintr-o scrisoare a lui Mehmed Mihalloglu, sangeac-bey de Nicopole, adresată marelui vizir, aflăm că acesta a solicitat o acțiune separată de oastea sultanului, și anume o acțiune a trupelor de akingii în Transilvania, pentru a împiedica oastea voievodului Transilvaniei să se alătore armatei regale. Neagoe Basarab, principele Valahiei, era pregătit să se alătore armatei comandate de Mehmed, însă, pentru siguranța țării sale, el a cerut ca principele Moldovei să-i atace pe secu. În consecință, Mehmed Mihalloglu a solicitat ca voievodului Moldovei, în calitate de supus tributar al sultanului, să primească ordin să-i atace pe secu⁶⁵. Voievodul a primit porunca sultanului de a merge împotriva secuilor, împreună cu Basarab și Mehmed, dar a invocat amenințarea tătarilor și a câștigat prin daruri bunăvoința solului sultanului. Peste doar două săptămâni, principele a primit un nou sol de la sultan, cu un mesaj amenințător: cine nu se supune poruncii sultanului este trădător. Voievodului i se cerea să adune imediat oastea și să năvălească în țara secuilor, împreună cu Sinan Celebi, trimis special pentru a supraveghea felul în care principele moldovean urmează porunca sultanului. Sinan Celebi era un moldovean convertit la islam și, mituit de boierii moldoveni, a acceptat să susțină cauza Moldovei⁶⁶.

Prin urmare, episodul se întâmplă în 1521, în vremea regenței, când Moldova era condusă de Luca Arbure. S-a observat că solia din 1523 a fost trimisă tot de Arbure, probabil fără știrea voievodului, ce-

⁶³ Virgil Pâslariuc, *op. cit.*, 51-52.

⁶⁴ M. Costăchescu (ed.), *op. cit.*, 542-543.

⁶⁵ Mustafa A. Mehmed (ed.), *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1976, 13.

⁶⁶ M. Costăchescu (ed.), *op. cit.*, 541-544.

ea ce a provocat nemulțumirea și dorința de răzbunare a acestuia⁶⁷. Menționarea unor aspecte, cum ar fi repatrierea osemintelor mătușii voievodului și achiziționarea de plumb pentru acoperișul bisericii Sf. Gheorghe, fac greu de acceptat ideea că voievodul nu a fost consultat, însă, în privința inițiatorului acestui document nu există dubii. Deși redactat în numele principelui, formula „voievodul și sfatul său” este des folosită, iar boierii sunt cei care negociază cu emisarii otomani și își exprimă îngrijorarea în privința acțiunii lui Mehmed Mihaloglu în Țara Românească, prilej cu care „au tăiat pe boieri și boieroaice și copii”. Desigur, putem accepta ideea că unii boieri căutau să-și consolideze poziția printr-o apropiere de tânărul voievod, însă nu există argumente pentru existența unei facțiuni pro-otomane și a unui conflict între generații. În 1523, nu a existat o nouă discuție, similară celei din 1521, trimiterea soliei fiind determinată de presiunile sangeac-beyului de Silistra. În Moldova, se știa că pașa de Silistra este însărcinat de sultan cu supravegherea voievozilor din Țara Românească și Moldova, de aceea acțiunile acestuia erau urmărite cu atenție. În 1522, în vreme ce Mehmed Mihaloglu încerca să ia tronul Țării Românești⁶⁸, pașa de Silistra a solicitat trecerea unor trupe otomane prin Moldova, către Polonia, însă solicitarea nu i-a fost acceptată. Folosind ca pretext disputa de hotar dintre Moldova și sangeacul Silistrei, vornicul Iurie a fost trimis la Istanbul și, mituind patru înalți demnitari otomani, a obținut înlocuirea sangeac-beyului de Silistra⁶⁹.

Faptul că moldovenii au reușit să obțină destituirea demnitarului otoman responsabil cu supravegherea lor arată că nu se bazau doar pe protecția Ungariei și Poloniei și aveau conexiuni importante la curtea sultanului, pentru că o astfel de înlocuire nu se făcea fără implicarea marelui vizir. Un aspect care contrazice ideea existenței unei tabere ce susținea apropierea de otomani. În fapt, este aceeași atitudine politică pe care o observăm încă din vremea lui Ștefan cel Mare, o ilustrare a proverbului „țineți prietenii aproape și dușmanii și mai aproape”. În special pentru situația în care prietenii se transformă în inamici! Din moment ce decidenții din Moldova știau cui și cum să se adreseze într-o astfel de problemă, este evident că relațiile

⁶⁷ Alexandru V. Boldur, *Privire generală asupra domniei lui Ștefăniță, fiul lui Bogdan, Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, XXVII, 1990, 217.*

⁶⁸ Cristina Feneșan, *Mihaloglu Mehmet beg et la pricipauté de Valachie (1508-1532), Osmanli Araştırmaları, XV, 1995, 137-155.*

⁶⁹ M. Costăchescu (ed.), *op. cit.*, 543-544.

moldo-otomane erau destul de dezvoltate, divergente fiind doar interesele.

În jurul datei de 15 decembrie 1522, solul noului guvernator al Silistrei a ajuns la Suceava, unde a provocat îngrijorare, nu atât prin mesajul transmis, cât mai ales prin atitudine. Înainte de a-și prezenta solia, emisarul turc a cerut ca majoritatea boierilor să părăsească încăperea, deoarece avea să discute chestiuni secrete. După acest moment, a cerut informații referitoare la relația dintre Polonia și Lituania, orașele și căile de acces din regatul polon, însă nu a primit răspunsurile pe care le aștepta. Pentru a desluși adevăratele intenții ale misiunii sale, sub pretextul ospitalității, doi boieri, inițiați în secretele lui Bacchus, au fost trimiși la reședința solului turc, pentru a-l face să vorbească cu ajutorul băuturii. Detașat de misiunea oficială, solul turc le-a mărturisit celor doi că, deși nu i-au fost oferite informațiile cerute, acestea le erau cunoscute otomanilor, încă din 1498, de pe vremea expedițiilor lui Malkocioglu în Polonia⁷⁰.

Aflând această informație, sfetnicii moldoveni au interpretat-o ca pe o tentativă de a scoate Moldova din alianța cu Ungaria și Polonia, în perspectiva unei viitoare confruntări. La acea vreme, se pregătea o coaliție creștină și, în aprilie 1523, papa a publicat bula *Monet nos veritas*, prin care impunea un armistițiu de trei ani regatelor creștine, pentru a porni o cruciadă generală împotriva turcilor⁷¹, al cărei conducător, în opinia boierilor moldoveni, trebuia să fie regele Sigismund al Poloniei. De partea cealaltă, otomanii asediau Rhodosul și își întăreau pozițiile în Europa Centrală, exprimând ambiția de a restaura Imperiul Roman, sub legea islamică⁷². În acest context, Luca Cârje a fost trimis la Cracovia, pentru a reconfirma hotărârea Moldovei de a rămâne alături de regatele creștine, și vornicul Iurie a fost trimis la Silistra, pentru a afla mai multe despre intențiile turcilor. În concluzie, existența unui conflict între generații și a unii facțiuni favorabile apropierii de Imperiul Otoman sunt interpretări exagerate și nu pot fi considerate a sta la baza conflictului dintre voievod și sfetnicii săi.

⁷⁰ *Ibidem*, 545-546.

⁷¹ Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, III, Philadelphia, 1984, 218.

⁷² Pál Fodor, *The Unbearable Weight of Empire. The Ottomans in Central Europe – A Failed Attempt at Universal Monarchy (1390-1566)*, Budapest, 2015, 72-75.

Abia după ce Ștefan cel Tânăr a declarat că îl consideră dușman pe regele Poloniei, pentru protecția acordată lui Cosma Șarpe, putem vorbi de o schimbare de atitudine, mai exact intenția voievodului de a-i folosi pe otomani ca factor de presiune asupra Poloniei, el permițând trecerea unor detașamente otomane prin Moldova, pentru incursiuni de pradă. În discuțiile de la Wiener Neustadt și Bratislava, s-au menționat aceste atacuri în Polonia și chiar în regatul Ungariei, interpretate ca o dovadă de fidelitate a voievodului față de sultan și o trădare față de suzeranul său. Solul voievodului a negat acuzațiile, susținând că turcii au trecut către teritoriile polone fără știrea lui Ștefan cel Tânăr, motiv pentru care acesta voia să-i atace la întoarcere, însă boierii, care ulterior l-au trădat, nu i-au permis să facă acest lucru, susținând că un astfel de gest ar atrage pedeapsa din partea sultanului⁷³. Însă, declarația solului a fost considerată o minciună sfruntată, acuzațiile de pactizare cu turcii bazându-se pe dovezi evidente și pe mărturia episcopului de Camenița, Wawrzyniec Miedzyleski. În perioada în care a fost reținut la Suceava, acesta și-a format o imagine asupra lui Ștefan cel Tânăr, pe care îl descrie drept *truculentissimus tyrannus*, pe deplin devotat turcilor. În acest sens, el menționează un episod petrecut în vara anului 1523, respectiv primirea solilor șahului Ismail Safavi la curtea voievodului Moldovei, care poate fi interpretat în această perspectivă. Aflat în război cu sultanul, Ismael Savafi căuta aliați printre principii creștini și în Europa colaborarea cu „Sofi” era considerată foarte utilă, și, de aceea, solii săi erau bine primiți și încurajați să continue lupta împotriva turcilor. Însă, la curtea voievodului Moldovei, solii șahului au fost tratați în mod rușinos, contrar uzanțelor diplomatice. Ștefan cel Tânăr li s-a adresat amenințător, afirmând că, în calitate de supus al sultanului, el este dușmanul stăpânului lor⁷⁴.

Desigur, putem vedea în comportamentul lui Ștefan cel Tânăr impulsivitatea și lipsa de experiență, însă, declarația de credință față de sultan are și o altă explicație. În condițiile în care boierii răsculați puteau influența demnitari otomani, el trebuia să se asigure că aceștia nu au motive să susțină înlăturarea lui de pe tron. Practic, în 1523, elita politică din Moldova se trezește într-o nouă realitate, în care rolul sultanului în legitimarea puterii principelui devine decisiv. Chiar

⁷³ Géza Erszegi, *op. cit.*, 150; Daniela Felicia Gheorghieș, *op. cit.*, 320.

⁷⁴ E. D. Tappe (ed.), *Documents concerning Romanian History (1427-1601)*, London, 1964, 23-24; Attila Bárány, *op. cit.*, 142.

dacă acțiunea se derulează în virtutea vechii tradiții politice, discuțiile de la Wiener Neustadt și Bratislava arată clar acest fapt. Deși, în virtutea tratelor încheiate și a suzeranității *de jure* a regelui Ungariei, exista posibilitatea depunerii tiranului și înlocuirii cu un nou voievod, o astfel de decizie nu a fost luată, de teama implicării otomanilor. Astfel, a prevalat opinia arhiepiscopului de Esztergom, care considera că trebuie depuse toate eforturile pentru reconcilierea dintre voievod și boieri. Evitând o poziție tranșantă, care ar fi periclitat poziția regelui Ungariei în relația cu Moldova și relațiile cu Poarta, oficialii maghiari au preferat o amânare, sperând că lucrurile se vor rezolva de la sine, într-un fel sau altul. Prin vocea episcopului de Eger, la 13 noiembrie 1523, boierilor răsculați li s-a comunicat că maiestățile regale au luat cunoștință de situația lor și nu vor mai tolera asemenea abuzuri din partea voievodului, pe viitor. Boierilor li se recomanda să ia legătura cu voievodul Transilvaniei, împreună cu care să se sfătuiască și să găsească căile de rezolvare a situației, pentru ca exilul lor să fie cât mai scurt⁷⁵. Era o recunoaștere a faptului că regele Ungariei nu controla situația din Moldova și *de facto* n-o făcuse niciodată. Mai mult, câteva luni mai târziu, regele Ludovic recunoștea că Moldova și Țara Românească se află sub puterea turcilor⁷⁶.

Din perspectiva istoriei puterii, revolta boierilor din 1523 reprezintă un moment deosebit de important, care marchează sfârșitul unei perioade de șase decenii de stabilitate politică, în care Moldova a fost un actor politic important în regiune. Ca regent, Luca Arbure a știut să păstreze coeziunea elitei politice, la fel ca în vremea domniilor lui Ștefan cel Mare și Bogdan al III-lea, ceea ce explică reacția virulentă a unei părți importante a boierimii moldovene față de execuția lui. Deși nu există elemente care să susțină existența unei conspirații, s-a considerat că orientarea polonofilă a lui Arbure și a susținătorilor săi e suficientă pentru a le explica trădarea⁷⁷. Acești boieri au luptat în 1497 cu armata lui Jan Olbracht și în 1510 au fost luați prizonieri de poloni, așadar n-au ezitat să privească Polonia ca un dușman, atunci când a fost cazul. Atitudinea lor trebuie înțeleasă prin prisma politicii lui Ștefan cel Mare, de echilibrare a puterilor vecine, prin care Moldova era pusă într-o poziție importantă. De cealaltă parte, avem un voievod ambițios, care, ajuns la vârsta majoratului, vrea

⁷⁵ Géza Erszegi, *op. cit.*, 172-173; Daniela Felicia Gheorghies, *op. cit.*, 322-323.

⁷⁶ Hurmuzaki, II/3, 485.

⁷⁷ D. Ciurea, *op. cit.*, 200.

să exercite singur puterea, chiar dacă îi lipsesc abilitatea și experiența. Refuzul regelui Poloniei de a-i oferi mâna fiicei sale este un aspect ce nu trebuie ignorat și în care Ștefan cel Tânăr a putut identifica responsabilitatea principalului său sfetnic. Discuțiile asupra acestui subiect, în care a fost implicat palatinul Rusiei, s-au purtat fără ca regele să fie informat. Într-o scrisoare din 1522, adresată cancelarului Szydłowiecki, Petru Tomicki recomanda ca astfel de probleme să fie tratate cu mai multă prudență, deoarece ele pot duce la conflict⁷⁸, așa cum se întâmplase cu Bogdan al III-lea. La fel ca și tatălui său, lui Ștefan cel Tânăr i s-a refuzat căsătoria cu o prințesă jagellonă, chiar dacă era vorba de o fiică naturală a regelui. Pentru un tânăr orgolios, un asemenea gest reprezenta o ofensă impardonabilă. Așa cum s-a observat, în 1526, Ștefan cel Tânăr a început un război împotriva Țării Românești, doar pentru că voievodul Radu o luase de soție pe fiica cea mică a lui Neagoe Basarab, deoarece considera că i se cuvine lui⁷⁹. Deși revolta boierilor a fost înfrântă, puterea principelui nu s-a consolidat și conflictul din 1523 pare să fi deschis apetența boierimii pentru conspirații și comploturi. Boierii moldoveni își însușesc discursul despre tiranie și următorul pas a fost trecerea de la acuzația de tiranie la tiranicid!

⁷⁸ *Acta Tomiciana*, VI, 119.

⁷⁹ Alexandru V. Boldur, *op. cit.*, 220.